

"כל האומר שמועה משם אומרה יהא רואה בעצמו כאילו בעל השמועה עומד לפניו". שמועה בכלל, ושמועה בעלת נופך בפרט, איננה יכולה להיות נפרדת מן האומר אותה – בעל השמועה. על כן, כשאדם אומר שמועה צריך לקשר עצמו עם בעל השמועה. מי לנו כר' עמי זצוק"ל הי"ד, שהוא ושמועותיו היו ממש אחד. ובכל פעם שאני רואה אותו כאילו בעל השמועה עומד לפני, אני רואה אדם מחייך, אדם מלא שמחת חיים. על כן בחרתי לעמוד דווקא על משמעותה של השמחה.

השמחה

ראשי פרקים

- פרק א': שמחה בתנ"ך
1. מאור פנים
 2. שלימות הלב
- פרק ב': שמחה וששון
1. אבל ויגון
 2. רצוא ושוב
- פרק ג': שמחה וצדק
- הלל והודיה
- פרק ד': שמחה וענוה
1. גאווה
 2. ענוה
 3. יין המשמח
 4. חוה ונח לעומת שרה
- א. שמחה ובינה
- ב. ענוה ומלכות
5. יצחק

פרק א': שמחה בתנ"ך

בפרק זה ננסה לעמוד על משמעות השורש ש.מ.ח. בתנ"ך. למרות ריבוי הופעותיו של שורש זה בתנ"ך, ואולי דווקא בגלל ריבויין, קשה לעמוד על משמעותו המדויקת. בנוסף לזה, יש קושי בעצם הגדרתו של דבר כמו שמחה שהוא דבר הנתון ללב ו"ליבא

1 ירושלמי קידושין פ"א הל' ז'; ירושלמי שקלים פ"ב הל' ה'; ירושלמי שבת פ"א הל' ב'.

לפומא לא גליא², ונזקקת הולדה חדשה כדי להביאו לכתיבה. לכן, נעמוד רק על חלק קטן מהפסוקים שנראה לי שאפשר לחשוף מהם משהו על גילוייה של השמחה, ואולי בשמחה עצמה לא נצליח לגעת.

1. מאור פנים

הגילוי החיצוני ביותר של השמחה הוא מראהו החיצוני של האדם השמת. שלמה המלך מתאר את מראהו של השמח לעומת מראהו של העצוב: "לב שמח ייטיב פנים ובעצבת לב רוח נכאה" (משלי ט"ו, יג). כמה פרקים אחר כך מופיע פסוק דומה: "לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיביש גרם" (שם י"ז, כב). היוצא מפסוקים אלו הוא, שהשמחה אינה דבר שנשאר בתוך האדם עצמו, אלא פורץ את גדרי האדם כלפי חוץ. האדם השמח מאיר פנים. הארת פנים שמצינו אותה במלוא יפעתה אצל משה רבינו "כי קרן עור פניו בדברו איתו" (שמות ל"ד, כט). אולי אפשר לומר שעניין הארת הפנים הוא "בדברו איתו", כלומר, כביכול אור פני ה' משתקף בפניו של משה, כמו שמבקש דוד: "האירה פניך על עבדך" (תהלים ל"א, יז). ובמקום אחר מפרש דוד בקשתו: "פניך האר בעבדך" (תהלים קי"ט, קלה). "ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך" (מתוך התפילה).

תיאור חיצוני נוסף ניתן ללמוד על האדם השמח מן ההקבלה בפסוק: "פקודי ה' ישרים משמחי לב, מצוות ה' ברה מאירת עיניים" (תהלים י"ט, ט). שמחת הלב מאירה את העיניים, וזה חלק מהארת הפנים של השמח. במשלי מופיע תהליך הפוך המקשר את השמחה ואת מאור העיניים: "מאור עיניים ישמח לב" (משלי ט"ו, ל). התחלת התהליך בדבר פיזי – מאור עיניים, ודבר פיזי זה משפיע שמחה ללב. שגור על פינו הניב "אורו עיניו", שמשמעו איננו ראייה פיזית אלא הארה רוחנית של דבר חידוש. אם כן, ניתן להבין את הפסוק גם בצורה זו: כשאדם משיג השגה שמאירה את עיניו, מתפתחת מזה שמחת לב³. ואכן באותו פרק מופיע: "שמחה לאיש במענה פיו" (שם, כג). הפסוק מדייק שהמענה שייך לפיו – לאדם עצמו. כשיש לאדם מענה פיו – מענה מתוכו שמאיר לו, ולא מענה חיצוני של מישהו אחר, מענה פיו הנובע מתוכו ומציף את כל כולו, אזי מציפה אותו גם שמחה וממלאת את כל כולו.

2. שלימות הלב

השמחה חייבת להציף את כל כולו של האדם, למלאות את כל ליבו, כי לא תיתכן שמחה ללא צירוף כל הלב אל השמחה. זאת ניתן לראות בפסוק: "רוני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועולזי בכל לב בת ירושלים" (צפניה ג', יד). אמנם אפשר להסביר פסוק זה שיש מדרגות בשמחה ובעליזות כאשר המדרגה הגבוהה היא "שמחי ועולזי בכל לב", ותתכן שמחה בדרגות פחותות מ"בכל לב" – אך מקורות אחרים מלמדים אותנו

2 קהלת רבה, פרשה י"ב, א; מדרש תהלים, מזמור ט'.

3 "אמרין ליה דאפיו נהירין. אמר להון: דלמא אורייתא חדתא שמע... וקרא עלוי 'חכמת אדם תאיר פניו'" (תנחומא, פרשת חוקת, סימן י"ט).

השמחה

השמחה והעליזות יכולות להגיע לאדם דווקא בכל לב – ובמלים "בכל לב" לא בא הנביא צפניה להוסיף פרמטר ל"שמחי ועולזי" אלא לומר ש"שמחי ועולזי" הוא דווקא "בכל לב".

שני פסוקים מורים בברור על כך שהשמחה תתכן דווקא בכל לב. פסוק אחד נאמר לאחר שדוד עורך מבצע התנדבות לצורך בניית המקדש: "וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה'" (דברי הימים א', כ"ט, ט). פסוק שני נאמר בחידוש הברית עם הקב"ה בימי אסא: "וישמחו כל יהודה על השבועה כי בכל לבבם נשבעו ובכל רצונם בקשוהו" (דברי הימים ב', ט"ו, טו). בפסוקים אלו ברור שהשמחה לא יכלה להיווצר לולא היתה לפני כן שלימות הלב. כלומר, שלב ראשון לשמחה חייב להיות שלימות הלב, ורק על גביו יכולה להיווצר השמחה.

אם נקרא את שני הפסוקים הנ"ל באופן עמוק יותר נוכל לומר, שאין משמעות המילה "כיל"⁴ עניין של סיבה ותוצאה, אלא במשמעות של אשר. ממילא אין בפסוקים שני שלבים אלא זהות: וישמחו העם על התנדבם אשר בלב שלם התנדבו לה; וישמחו כל יהודה על השבועה אשר בכל לבבם נשבעו – השמחה, עניינה ומהותה שלימות הלב. שלימות הלב היא השמחה.

פסוקים רבים מקשרים את השמחה לישרות הלב. ישרות הלב עניינה זהה לשלימות הלב. הדברים זורמים בהרמוניה דרך הלב ולא נתקלים בשבירות כלשהן. הלב כולו בקו ישר אחד ללא סטיה. אין פיצול פנימי ששובר את הקו הישר. כשיש ישרות לב, השמחה – שעניינה זרימה הרמונית, יכולה לזרום. ולמעשה ישרות הלב עצמה היא היא ההרמוניה של האדם, וממילא היא גם השמחה. "ולישרי לב – שמחה"⁵.

פרק ב': שמחה ויששון

הנהו תרי מיני, חד שמיה יששון וחד שמיה שמחה, אמר ליה יששון לשמחה: אנא עדיפנא מינד, דכתיב 'יששון ושמחה יששון' וגו' (ישעיהו ל"ה, י). אמר ליה שמחה ליששון: אנא עדיפנא מינד, דכתיב 'שמחה ויששון ליהודים' (אסתר ח', יז). אמר ליה יששון לשמחה: חד יומא שבקוד ושיווד פרוונקא, דכתיב 'כי בשמחה תצאו' (ישעיהו נ"ה, יב). אמר ליה שמחה ליששון: חד יומא שבקוד ומלו בכ מיא, דכתיב 'ושאבתם מים בששון' (שם י"ב, ג). אמר ליה ההוא מינא דשמיה יששון לרבי אבהו: עתידיתו דתמלו לי מים לעלמא דאתי, דכתיב 'ושאבתם מים בששון'. – אמר ליה: אי הוה כתיב ליששון – כדקאמרת, השתא דכתיב בששון – משכיה דההוא גברא משוינן ליה גודא, ומלינן ביה מיא.

(סוכה מח ע"ב).

- 4 "כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא" (ר"ה ג, ע"א; גיטין צ, ע"א; תענית ט, ע"א; שבועות מט, ע"ב).
- 5 תהלים צ"ז, יא. ועוד רבים בסגנון דומה: שם י"ט, ט; שם ל"ב, יא; שם ס"ד, יא; שם ק"ז, מב; דברי הימים א', כ"ט, יז.
- 6 עיקרו של פרק זה שמעתי מאוריאל גלמן.

הויכוח בין שני המינים, עוסק למעשה בשאלה האם גדול הששון מן השמחה או להיפך. כדי להבין את הויכוח נצטרך לעמוד על ההבדל שביניהם. ר' שמואל מסוכטשוב מסביר:

שמחה היא הבאה לאדם בהדרגה וישוב הדעת, וששון הוא הבא פתאום... לכל אחד יש מעלה מה שאין בזולתו: ששון הבא פתאום יש בו רגש יותר מאילו היה בא בהדרגה, אבל לעומת שבא כן הלך. בין לילה היה ובין לילה אבד. ושמחה הבאה בהדרגה יש בה מעלה שמתקיימת ביותר אבל איננה כ"כ ברגש חזק.⁷

ששון עניינו הוא התעוררות לזמן קצר אך בעוצמה תזקה, כדברי הפסוק: "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב"⁸ – אדם מוצא מציאה בהיסח הדעת⁹, ומתמלא בבת אחת באושר אינטנסיבי. לעומת זאת השמחה עניינה מצב מתמשך, וממילא איננו באינטנסיביות כה גדולה כמו הששון. "שמחו לפניך כשמחת בקציר, כאשר יגילו בחלקם שללי" (ישעיה ט', ב). בפסוק זה לא מדובר על הששון שיש במציאת השלל, אלא על שלב חלוקת השלל. שמחה מתמשכת (ופחותה יותר מששון) לנוכח מצב קיים (מציאותו של שלל), וכמו כן בשמחת הקציר: אין כאן פתאומיות, אלא שמחה בדבר שאדם צבר ועמל בו.

הוויכוח בין שני המינים היה האם עדיף להיות בשמחה תמיד, או עדיפה התעוררות קצרה אבל במדרגה יותר גבוהה. להורות על ההבדל שנתנו בין הששון לשמחה ניתן להוסיף את דברי הרב יצחק גינזבורג שליט"א:

ישנן חמש דרגות בשמחה כנגד חמשת חלקי הנפש שבאיש הישראלי: מצוות השמחה התמידית "עבדו את ה' בשמחה" (תהלים ק', ב) היא נגד חלק הנפש שבנפש; מצוות השמחה ברנל כנגד חלק הרוח שבנפש; מצוות השמחה המיוחדת בסוכות – שמחת בית השואבה – היא כנגד הנשמה שבנפש; מצוות השמחה בשמחת תורה כנגד חיה שבנפש; ומצוות השמחה בפורים כנגד חלק היחידה שבנפש. ובהדרגתיות זו אנו רואים, שהשמחה התמידית היא הדרגה הנמוכה שבנפש אך יש לה יתרון בתמידיותה. לעומת זאת, בדרגות היותר גבוהות שבנפש השמחה אינטנסיבית יותר אך רגעית.

1. אבל ויגון

"אז תשמח בתולה במחול, ובחורים וזקנים יחדיו, והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושימחתים מיגונם" (ירמיה ל"א, יב). הגאולה תהיה באופן של "העם ההולכים בחושך ראו אור גדול" (ישעיה ט', א) – כמדרגת החושך כן מדרגת האור שלאחריו. היוצא מכך הוא שאבל הוא החושך המקביל לששון, והיגון הוא החושך המקביל לשמחה. כשם שששון עניינו התעוררות גדולה, אבל פתאומית וקצרה, כך האבל הוא צער עמוק, פתאומי וקצר: "בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר, אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים, כי פתאום

7 שם משמואל, סוכות, שנת תרע"ב.

8 תהלים קי"ט, קסב; וכן "ישישו כי ימצאו קבר" (איוב ג', כב).

9 ג' באין בהיסח הדעת, ואלו הן: משיח, מציאה ועקרב" (סנהדרין צז ע"א).

יבוא השודד עלינו¹⁰". לכן גם היציאה מן האבל בגאולה מביאה לידי ששון, כדברי הפסוק: "לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר, שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה" (שם ס"א, ג). וכן "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה" (שם ס"ו, ג).

שלא כמו האבל, היגון הוא צער של מציאות מתמשכת, כפי שמתאונן ירמיה על חייו: "למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבושת ימי" (ירמיה כ', יח). ולכן גם היציאה מן היגון בגאולה מביאה לשמחה.

ישנם פסוקים שמורים על שני הפכים אלו – יגון לעומת שמחה, ואבל לעומת ששון: "כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב" (אסתר ט', כב). כמו כן, ישנו פסוק, שהתקבולת הכיאסטית שבו מורה על שני ההפכים הנ"ל: "ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברינה ושמחת עולם על ראשם, ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה"¹¹. הששון שבתחילת הפסוק הפוך מהאנחה שבסופו. הפעלים ההפוכים ישיגו ונסו באמצע, ושמחה הפוכה בהקבלת הפסוק ליגון.

2. רצוא ושוב

אולי אפשר לומר שהששון, שהוא עליה חדה פתאומית, הוא מצב שהאדם נמצא ב"רצוא" – השתוקקות לרבונו של עולם בצורה חזקה ביותר, אבל רגעית, שמקורה במסירות נפש, והשמחה היא עבודת האדם ב"שוב" – עבודה להגיע לשמחה בהדרגתיות ובסדר, כדברי כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זיע"א:

עבודה זו של מסירות נפש בלבד מביאה את האדם לידי "רצוא" – הרצון לצאת מן העולם ולהגיע אל הקב"ה בכלות הנפש. ולכן, למרות שעבורם זוהי מעלה נפלאה – עבודה מתוך מסירות נפש – אין זו הכוונה בשלימותה, כי הכוונה העליונה היא שמסירות נפש, ה"רצוא", תרד ותביא יותר ל"שוב", להמשכת הא-לוהות למטה. ולכן מגיעים דווקא באמצעות עבודה מסודרת שעל פי טעם ודעת.

(לקוטי שיחות, שיחת פרשת אמור, ערב ל"ג בעומר תש"מ)

אך נדמה לי, שהעניין שה"רצוא" ירד ויביא יותר ל"שוב", איננו השמחה במדרגה הנמוכה שדברנו עליה אלא זה כבר עניין שלישי שמגיעים ב"שוב" למדרגה של ה"רצוא", כמבואר בתורה אור (פרשת ויחי, דף מה), שראובן, מלשון ראייה, שזה מקרוב, זה בחינה של "רצוא". שמעון, מלשון שמיעה, שזה מרחוק, זה בחינה של "שוב". ולוי עניינו "ללואה אישי אלי" (בראשית כ"ט, לד), דהיינו הורדת ה"רצוא" למטה לתוך ה"שוב". ואכן, לעתיד לבוא תהיה הבחינה הזאת של מדרגת ה"רצוא" ב"שוב", דהיינו השמחה תהיה במדרגה גבוהה כמו הששון. כפי שמנבא צפניה: "ה' א-לוהיך בקרבך גבור

10 ירמיה ו', כו. וכן "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" (בראשית כ"ז, מא) – מורה על כך שהאבל קצר. וכן בראשית נ', י; שמות ל"ד, ד; במדבר י"ד, לט; דברים ל"ד, ח; שמואל א', ו', יט; שמואל ב', י"א, כז; שם י"ט, ג; אסתר ד', ג.

11 ישעיה ל"ה, י; ובדומה שם נ"א, יא.

יושיע, ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו, יגיל עליך ברינה" (צפניה ג' יז). וכנגד ההתעוררות מלמעלה, מצד הקב"ה, תהיה גם התעוררות מלמטה, מצד הצדיקים: "וצדיקים ישמחו לפני א-לוהים ישישו שמחה" (תהילים ס"ח, ד)¹².

פרק ג': שמחה וצדק¹³

ועל זה אנו מבקשים "שתחדש עלינו השנה לטובה", היינו שיתחדש ליבנו בכל העניינים להתנהג בהם בדרך הטוב שהוא כרצון השי"ת ע"פ דרך התורה, כמו שנאמר: "אמרו צדיק כי טוב" (ישעיה ג', י). וצדיק נקרא מי ששומר את דרכיו לילך בדרך הטוב והישר לפניו ית' בדרך התורה גם אם איננו מרגיש בעצמו עוד טעם ומתיקות בעסק הקדושה להיות שמח בעבודתו, כאמרם ז"ל: "צדיקים לאורה וישרים לשמחה" (תענית טו ע"א). כמו שנאמר: "אור זרוע לצדיק" (תהלים צ"ז, יא) היינו כעניין הזריעה שמתחילת הזריעה איננו יודע עוד מה יצמח מזה. אבל "ולישרי לב שמחה" מפני שהוא כבר מרגיש טעם ומתיקות בהעבודה עד שנולד מזה השמחה בלב. וזהו עניין כוונת "ומתוקה" שהוא הרגשת הטעם והשמחה בלב.

(פרי צדיק, ראש השנה, סימן א')

ר' צדוק הכהן מלובלין הראה, על פי פשוטות הגמרא "צדיקים לאורה וישרים לשמחה", שישרים הם במדרגה מעל צדיקים ובמקביל שמחה היא מדרגה מעל אורה. על כן שאיפת הצדיק היא ללכת מחיל אל חיל ולהגיע לשמחה – "תוחלת צדיקים שמחה"¹⁴. אכן בתפילת ראש השנה אנו מבקשים על כך שלצדיקים, שהיתה שנתם האחרונה טובה, תהיה השנה הבאה מתוקה: "ובכן צדיקים יראו וישמחו".

אפשר להוסיף על דברי ר' צדוק נופך, ולהסביר מה בדיוק צריכים הצדיקים לראות כדי לשמות. זאת על פי תורתו של ר' נחמן:

ודווקא כשעושין המצוות בשמחה גדולה כל כך עד שלא רוצה בשום שכר עולם הבא, אלא הוא רוצה שיומין לו הקב"ה מצווה אחרת בשכר מצווה זאת, כמאמר חז"ל: "שכר מצווה – מצווה" (אבות ד', ב); כי הוא נהנה מהמצווה בעצמה. וזהו החילוק שבין נבואת משה רבינו לבין נבואת שאר הנביאים... "כל הנביאים התנבאו ב"כה אמר ה'", נוסף עליהם משה, שהתנבא ב"זה הדבר". כי בחינת 'כה' הוא אספקלריא שאינה מאירה, וזה הדבר' הוא בחינת אספקלריא המאירה. ואלו השתי בחינות בנביאות יש בעבודת הבורא: יש אדם, העושה המצווה בשכר עולם הבא... וזה בחינת 'כה', אספקלריא שאינה מאירה, כמו אדם שרואה איזה דבר מרחוק כן הוא עושה המצווה בשביל שכרה הבא לעת רחוק, היינו אחר עולם הזה... אבל נביא, שמתנבא

12 ויש להוסיף בשם ראש-הישיבה הרב רא"ס הכהן – שבית ראשון עניינו אתערותא דלעילא; בית שני עניינו אתערותא דלתתא; ובית שלישי יובב"א יהיה שני העניינים יחד.

13 עיקרו של פרק זה שמעתי מהרב שמואל לורנץ.

14 משלי י', כח. וכן "אור צדיקים ישמח" (שם י"ג, ט).

השמחה

ב'זה הדבר', שאינו רוצה בשכר המצוות, אלא רוצה במצווה בעצמה, שהוא משמח כל כך בעשייתה, עד שמוזאם בכל מין שכר, נמצא שעולם הבא שלו בהמצווה בעצמה. (לקוטי מוהר"ן, קמא, תורה ה')

הצדיק מדקדק במצוות אך לא זוכה למתיקות, אלא אורו זרוע לו. את תוצאותיה של הזריעה מקבלים רק לאחר זמן. הצדיק מקביל למתנבא ביכה אמר ה". הוא איננו רואה את האור כעת ורק לעולם הבא יקבל את שכרו, ובינתיים הוא בוטח בה' שאכן יראה אור לעתיד לבוא. הישר זוכה למתיקות כבר עכשיו בעולם הזה - ראייתו היא ראייה קרובה, וזוהי נבואה של 'זה הדבר'. אצל הישר לא נאמרה זריעה אלא "ולישרי לב שמחה" - מייד בעולם הזה רואה מתיקות וחיות בעבודתו, ואיננו נזקק להיות תלוי ועומד עד העוה"ב לקבלת השכר. מעצם העובדה ששכרו של הצדיק לאחר זמן, בעוה"ב, הוא זוכה רק לאור. הישר, שסופו נעוץ בתחילתו - שכרו במעשהו עצמו, הוא זוכה למדרגת הארה גבוהה יותר - שמחה. אין זה הבדל שני בין הצדיק לישר, אלא זהו ממש ההבדל הראשון: שכר שנעוץ בדבר עצמו הוא שכר במדרגה גבוהה יותר משכר חיצוני למעשה שהוא רק לעתיד לבוא. במלים אחרות נאמר: אור שמאיר על האדם בהווה הוא השמחה מעצם עכשוויותו.

ראייתו של הצדיק השונה מראייתו של הישר בנוגע לשילום השכר, מתבטאת גם במבט על העולם הזה בשאלת צדיק ורע לו, רשע וטוב לו. הצדיק מסתכל על העולם בראייה פשוטה, ולא רואה את הצדק בעולם, אך בכל זאת בוטח בה', ומחכה לשכרו לעתיד לבוא. אם הצדיק יראה צדק בעוה"ז, ממילא ישמח. ראייתו של הישר חודרת יותר, והוא רואה את השגחת ה' גם כשהיא בהעלם, ולכן הוא שמח.

ניתן לראות רעיון זה בצורה יפה ביותר במזמור ל"א בתהלים: "בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם, בצדקתך פלטינו" (פסוק ב) - המצב של דוד הוא חושך. אך הוא בוטח בה' ומבקש ממנו שיפלט אותו מצרותיו - אז יראה צדק בעולם, וישמח - "אגילה ואשמחה בחסדך, אשר ראית את עניי, ידעת בצרות נפשי" (פסוק ח). דוד ממשיך לבקש מה': "האירה פניך על עבדך, הושיעני בחסדך" (פסוק יז) - אם יושיעו ה' והוא יראה צדק בעולם, יהיה בזה משום הארת פנים עכשיו, וכפי שאמרנו: אור בהווה הוא השמחה. דוד מסיים את המזמור בחיזוק ועידוד הצדיקים: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" (פסוק כ) - הטוב צפון לזמן רחוק. כשיש עניין של העלם והסתר - הצפנה - ישנה אפשרות לנפילת הרוח - "ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך" (פסוק כג), אך מסקנתו היא: "אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך... אמונים נוצר ה'" (פסוק כג-כד) - ה' נוצר את אמונתו של הצדיק לעתיד לבוא (עיי' במזמור בארוכה).

מזמור נוסף בתהלים מורה על עניין זה: "ישמח צדיק כי חזה נקס" (תהלים נ"ח, יא) - כשהצדיק רואה את הנקס הוא שמח. "ויאמר אדם אך פרי לצדיק, אך יש א-לוהים שופטים בארץ" (שם, יב) - כשרואים בעיני בשר שיש א-לוהים שופטים בארץ

אז הצדיק שמח, וזה בעצם פריו של אותו "אור זרוע לצדיק", שהקדים והאיר כבר עכשיו על הצדיק, ולכן הוא שמח¹⁵ ובאופן דומה באיוב: "והוא מלא בתיהם טוב, ועצת רשעים רחקה מני. יראו צדיקים וישמחו..." (איוב כ"ב, יח-יט) – אם אכן יראו הצדיקים שה' מלא בתיהם טוב וכו', ממילא ישמחו¹⁶.

הלל והודיה

גם ישרי הלב לא הגיעו אל המנוחה ואל הנחלה, ולאחר שהגיעו אל השמחה נדרש מהם להודות ולהלל להשי"ת, כפי הפסוק: "ישמח צדיק בה' וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב" (תהלים ס"ד, יא). רמז לדבר בתקבולת הכיאסטית במזמור ל"ג: תחילת פסוק א' עוסק בצדיקים: "רננו צדיקים בה'". ההוראה לצדיק היא לרנן, שזה עניין השמחה; וסוף הפסוק עוסק בישרי לב: "לישרים נאווה תהלה" – נאה לישרים להלל. בהמשך הפסוקים מתוארת השגחת ה' בעולם. בפסוק כ"א לקראת סיום המזמור: "כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו". אם אכן יש במזמור תקבולת כיאסטית, הרי שהרישא "כי בו ישמח לבנו", עוסקת בישרים, ותתפרש כך: לישרים נאווה תהלה אשר עד כה שמח לבם בה'. הסיפא "כי בשם קדשו בטחנו", עוסקת בצדיקים, ותתפרש כך: רננו צדיקים בה' אשר עד כה בטחו בו¹⁷.

נמצאנו אומרים שישנן שלוש מדרגות: מדרגת הצדיק, שהוא צדיק במעשי שמקיים מצוות על פרטיותו ודקדוקיהן אך איננו חש טעם ומתיקות בעשיית המצווה. מדרגת ישרי לב, שכבר מרגישים טעם ומתיקות בעבודתם, ועניינם הוא שמחה. מדרגה שלישית: כתוצאה מן השמחה שנתן לו השי"ת הוא מודה ומהלל אותו. דומני ששלוש מדרגות אלו מקבילות לשלוש המדרגות שמזכיר האדמו"ר מפיאסעצנא – ר' קלונמוס קלמיש שפירא:

השער נא בנפשך, מזה היה אם עשית את כל אשר עלה בנפשך, במוחשבתך, ורצונך, מעודך עד היום הזה. כמה מוזהם מגונה ומכוער היה אותו האיש בעיני אלהים ואדם. וכל אושרך, ועמידתך היא רק על שהבלגת על נפשך ואסרתה לכלי צאת החוצה דרך מעשיך. וא"כ כמה נכבדה נפשך, כשהיא לעצמה, מנפש הזדון אשר נ"כ אינו מרשיע עתה, מפני שחזקו עליו שלשלאות השוטרים וסגרוהו בדלתיים ובריה...

- 15 יש להעיר, שישנן שתי מדרגות בשמחת הצדיק: מדרגה נמוכה שהי' מגלה לצדיק את הצדק בעולם וכיוון שרואה צדק הוא שמח. דהיינו, הוא נשאר צדיק אלא שעכשיו הוא שמח. מדרגה גבוהה יותר שהצדיק מעמיק ראייתו ועולה מדרגה באופן מהותי, ומעתה איננו צדיק אלא ישר לב.
- 16 ראה גם ישעיה כ"ה, ט: "ואמר ביום ההוא" – שיראו בעין את משפט ה' בארץ, כהמשך הפסוק: "הנה אלוהינו זה קוינו לו ויושיענו" – עכשיו רואים ראייה של "זה הדבר", ואז "נגילה ונשמחה בישועתו" (שם), ויושר: "יבוא גוי צדיק שומר אמונים" (שם כ"ו, ב); וכן בתהלים ה', יא-יב; שם ס"ח, א-ד; משלי כ"א, טו; שם כ"ט, ו.
- 17 אולי גם בתהלים צ"ז, יא-יב: "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". ההוראה לצדיק לעלות מדרגה: "שמחו צדיקים בה'". וההוראה לישרי לב לעלות מדרגה להודיה: "והודו לזכר קדשו".

השמחה

ואם הגבהת את עצמך, ועוד תמשול כך לבלתי הפקר את לבך ומוחך לעשות מצע
לנפשך, שתראה בהם דמיונות שוא ותצמיח בהם מחשבות ותאוות רעלים וממיתים,
וכאשר תעלה איזו מחשבה מידה ותאווה רעה כך, תרדפן באף ותשמידן מכל ככר מוחך
ולבך, אשריך וטוב לך.

אבל גם בזה עוד לא יצאת ידי חובתך לנפשך... תרפא את נפשך ולא תסתפק לעצור
בעדה בלבד.

(צו זורזו, פסקה ד')

המדרגה הנמוכה היא של אדם ששולט במעשיו, כמשל מי שחזקו עליו
השלשלאות, והוא צדיק במעשיו, ובמעשיו בלבד. המדרגה השניה היא של אדם ששולט
בליבו ובמוחו ומסלק כל מחשבה רעה מככר מוחו וליבו, והוא ישר לב, וכבר שולט לא רק
על מעשיו אלא גם על הלבוש העליון של נפשו¹⁸ - המחשבה. אך יש מדרגה למעלה מזאת
והיא של אדם שמעמיק את הטוב העמק היטב, עד כדי שינוי שורשי של נשמתו ולא רק
של לבושיה, עד שמגיע למדרגה של "כל הנשמה תהלל יה" (תהלים ק"נ, ו), והיא המדרגה
השלישית של הלל והודיה.

אם כן שלוש המדרגות הן למעשה רבדים שונים של העמקת עבודת ה' בנפש
האדם.

פרק ד': שמחה וענוה¹⁹

אתת חוה לעלמא אתדבכת בהאי חויא ואטיל בה זוהמא ונרמא מותא לעלמא ולבעלה.
אתת שרה ונחתת וסלקת ולא אתדבכת ביה, כד"א: "ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו
וכל אשר לו" (בראשית י"ג, א). אתא נח לעלמא, מה כתיב? "וישת מן היין וישכר
ויתגל" וגו' (שם ט', כא). ובגין דאברהם ושרה לא אתדביקו ביה בגין כן שרה זכתה
לחיינ עילאין לה ולבעלה ולבנהא בתראה, הה"ד: "הכימו אל צור חוצבתם ואל מקבת
בור נוקרתם" (ישעיה נ"א, ב), ועל דא "ויהיו חיי שרה" דזכתה בהו בכולהו ולא כתיב
בכולהו נשי ויהיו חיי חוה וכן בכלא. היא אתדבכת בחיין ועל דא דילח הוו חיין.

(זחר ח"א, דף קכב, ע"ב)

יש להבהיר במאמר זה מספר נקודות:

1. מהו העניין המשותף לחוה, נח ושרה?
2. מהו עניין הנחש שבו נפלו חוה ונח, שלא כשרה, שאע"פ שירדה בתחילה ("נחתת"),
אח"כ היתה לה עליה ("סלקת")?
3. מהו עניין "שרה זכתה לחיין עילאין", ו"דילה הוו חיין"?

18 "יעוד יש לכל נפש אלהית שלושה לבושים, שהם: מחשבה, דבור ומעשה" (תניא, ר"פ ד').

19 עיקרו של פרק זה שמעתי מהרב יצחק גינזבורג שליט"א, ורובו בנוי על מאמר "ויהיו חיי שרה", של
כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זיע"א, כ' מר-חשוון, ה'תשמ"א.

1. גאווה

תחילה נעיין בחטאים הטמונים בששת ימי בראשית.

הארץ נשלחה להוציא "עץ פרי" (בראשית א', יא) – עץ שטעם עזו ופריו שווים. אך הארץ שינתה והוציאה "עץ עושה פרי" (שם, יב) – שאין טעם העץ כטעם הפרי. שליח הוא יד ארוכה של אדונו, ואין בסמכותו לשנות מהוראות האדון, כיוון שהוא בביטול גמור אליו. ואם שליח משנה במשהו הוא מורה בכך שיש לו ישות עצמאית נפרדת מאדונו, וישות זו עניינה גאווה – שאיננו בעונה כלפי משלחו. בשינוי הארץ מציווי ה' יש משום גאווה. ואמנם האתרוג, שבו לא נשתנה ציווי ה', שהרי טעם עזו ופריו שווים (סוכה לה, ע"א), הוא ראשי תיבות של הפסוק "אל תבואני רגל גאווה" (תהלים ל"ו, יב), כי קיום הציווי כמו שהוא עניינו הוא עונה – היפך הגאווה²⁰.

גם חטא הנחש עניינו גאווה והרגשה עצמית נפרדת מהקב"ה. הנחש מבטא את ההרגשה העצמית – נחש לשון חושניות; הנחש הולך על גחונו וחש את העפר מתחתיו; נחש נקרא בארמית "חיויא" מלשון חויה. הנחש, שעניינו הרגשה עצמית נפרדת מהקב"ה, מסית לעבור על ציווי ה' ולשנות מהוראותיו.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מסביר (בליקוטי שיחות ד"ה "ויהיו חיי שרה", שנת עטר"ת), שהעניין המשותף לחוה, נח ושרה הוא שרצו לפעול עניין השמחה, כי עיקר עבודת ה' הוא ע"י שמחה. שהרי העולם נברא בשביל ישראל שנקראו ראשית (רש"י, בראשית א', א), ובשביל ישראל היינו בשביל עבודתם של ישראל, כמאמרם ז"ל "ואני לא נבראתי אלא לשמש את קוניי" (משנה וברייתא סוף מסכת קידושין ע"פ גרסת הש"ס בכת"י). ושלמות העבודה היא דווקא ע"י שמחה, כפי שבארנו (בפרק א) שעניינה של השמחה היא שלימות והרמוניה, וממילא בזה משלימים גם את הבריאה, דהיינו מתקנים את החסרון של הבריאה, שהוא גאווה והרגשה עצמית ע"י השמחה, שהיא היפך הגאווה, כדלקמן. עניין העבודה בשמחה איננו רק רשות אלא יסוד ושורש והכרח, עד שבחסרון שמחה בעבודת ה' מגיע עונש ר"ל, כמו שכתוב "תחת אשר לא עבדת את ה' א-לוהיך בשמחה" (דברים כ"ח, מז).

האדמו"ר הזקן (ר' שניאור זלמן מליאדי) מסביר, שזהו עניין "ולישרי לב

שמחה".

בחינת יין המושמה הנ"ל לא כל אדם זוכה לזה רק ישרי לב, כמו שכתוב: "ולישרי לב שמחה", דהיינו מי שהלך בדרך ישר כל ימיו. אבל מי שפנס דרכיו ונמנא בחטא נחש אי אפשר לו לשמוח בה' בתפילתו כי רבות מהשבות צרות מכלבלות אותו.

(תורה אור, דף ל"א, א)

המחשבות הצרות שמבלבלות אותו הן מחשבות זרות שמקורן בגאווה.

20 זה שמעתי מהרב יהודה אריה זילברשטיין שליט"א.

2. ענוה

עם מה שנאמר "עבדו את ה' בשמחה" (תהלים ק', ב), נאמר גם "עבדו את ה' ביראה" (שם ב', יא), והמשך הפסוק הוא "וגילו ברעדה", דהיינו שראשית שמחה יראת ה'. כיוון ששמחה אמיתית היא היפך הגאווה לא תתכן שמחה באדם גאותן, אלא צריך להקדים לשמחה יראת ה' שהיא ענוה והקטנה עצמית כלפיו יתברך – קבלת עול מלכות שמים ביראה. וכך נאמר בזהר:

ר' יצחק פתח: "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה", וכתוב: "עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה". הני קראי קשיין אהרדי. אלא הכי תאנא: "עבדו את ה' ביראה", דכל פולחנא דבעי בר נש למפלח קמי מאריה בקדמיתא בעי יראה לדחלא מיניה, ובגין דחלא דמאריה ישתכה לבתר דיעביד בחדוותא פיקודי אורייתא.

(זהר ח"א, דף נו, ע"א)

וקשה, שלכאורה הענוה והשמחה הם שני ניגודים, כי בעוד ענוה עניינה הקטנה עצמית והנמכת קומה, השמחה עניינה פריצת הגדרות והרחבת הלב.

התשובה על כך היא שענוה איננה אי ידיעת ערך עצמו, אלא אדרבא: ידיעת ערך עצמו, והעמדתו במקומו, דהיינו: אע"פ שיש בו מעלות, אין זה בזכותו אלא מתנת חנם מהקב"ה, ולו לא מגיע כלום בעבור מעלותיו, כי "מה שקנה עבד קנה רבו" (פסחים פח ע"ב), וכמאמר הגמרא: "ענוותן ... גריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה" (סנהדרין פח ע"ב). ועיי"ז, אע"פ שיודע ערך עצמו לא נעשה ישות עצמית. מענוה כזאת באה שמחה כי כל מה שמקבל האדם הוא מרגיש שזה מתנת חנם, וממילא מתמלא שמחה. שמחה שכל כולה נובעת מענוה. זה מה שאומר הפסוק: "ויספו ענוים בה' שמחה" (ישעיה כ"ט, יט) – שע"י ענוה מגיעים לשמחה²¹.

3. יין המשמח

יין עניינו שמחה – "ויין ישמח לבב אנוש"²². כשם ששמחה היא פריצת הגדרות ויציאה מן הכלים, כך ע"י שתיית יין ישנה התפשטות ויציאה מן הכלים – "נכנס יין יצא סוד". היין עניינו יציאה מן ההרגשה וביטול ההרגשה. אך כדי להוציא מן הענב את היין צריך לדורסו, וזה עניין השפלות וההכנעה שלפני השמחה, כדברי האדמו"ר הזקן:

גפן נקראת כנסת ישראל שהיא כל כללות נשמות ישראל... בכל ניצוץ יש בחינת יין המשמח א-לוהים ואנשים שהוא בחינת אהבה מסותרת לשמוח בה... אלא שהיא מסותרת מאוד כמו יין הנטמן בענבים... וא"א להוציא אותו כי אם ע"י סחיטה ודריכה בגת... והוי שפלי רוח בפני כל אדם... ונפשי כעפר לכל תהיה כאסקופה הנדרסת.

(תורה אור, דף ל"א, א)

21 יש להעיר שהפסוק מתפרש גם שכביכול הענוים מוסיפים שמחה בה' – היינו לה', בבחינת תירוש המשמח אפילו אלוהים (עיי'ן שופטים ט', יט). ושני פירושים אלו לפסוק הם עניין "ישמח ישראל בעושי" (תהלים קמ"ט, ב) (ובאופן פרטי – "אנכי אשמח בה" (שם ק"ד, לד)), בצד "ישמח ה' במעשיו" (שם ק"ד, לא) – שכנגד שמחה מלמטה מתעוררת שמחה מלמעלה. וזהו עניין השינוי בין "ששון ושמחה ישיגו" (ישעיה ל"ה, י) שהוא אתערותא דלתתא, ובין "ששון ושמחה ישיגון" (שם נ"א, יא) שהוא אתערותא דלעילא.

22 תהלים ק"ד, טו. וכן בשופטים ט', יג; זכריה י', ז; קהלת י', יט.

4. חוה ונח לעומת שרה

חוה רצתה לפעול עניין השמחה, כפי שאומר המדרש "סחטה ענבים ונתנה לו"²³, וכן בנח כתוב "וישת מן היין" (בראשית ט', כא.), שגם הוא רצה לפעול עניין השמחה²⁴. אבל חוה ונח נדבקו בנחש²⁵. לא היתה להם ענוה מקדימה לשתיית היין ולכן במקום לבוא לידי יין המשמח, נפלו בין המשכר – "וישת מן היין וישכרו". הגם שמצב של שכרות הוא מצב של העדר ההרגשה, איננו העדר ההרגשה מצד הענוה והביטול כי אם מצד בלבול הדעת והרגש – בלבול ושכרון חושים. השכרון איננו פריצה החוצה והפתחות אלא התכנסות ובלבול בתוך עצמו.

שרה תקנה מה שקלקלו חוה ונח, וזאת ע"י שמחה ללא הרגשה עצמית, בהקדמת הענוה אליה. אצל שרה אנו פוגשים במדרשים שני עניינים אלו של שמחה וענוה, ענוה שעניינה יראת המלך וקבלת עול מלכותו.

נחלקו במדרשים מדוע מתה שרה. המדרש המוכר מתאר שמתה מיראה ומצער על שמועת העקידה²⁶, שהוא עניין קבלת הדין מתוך צער. אך יש מדרשים שמתארים תיאור אחר:

אמרה לו: בני, היכן היית? כו' ואילולי מלאך שבא וא"ל (לאברהם) "אל תשלח ידך אל הנער" כבר הייתי שחוט. לא הספיק לגמור הדבר עד שנשקתו ומתה...
ובפירוש הריב"א על התורה מפרש: פרוחה נשמתה מרוב שמחה²⁷.

על מנת להרחיב את הקשר בין שרה לבין שמחה וענוה נצטרך להקדים הקדמה מעניין הספירות. ננסה להסביר בפשטות מה עניינן של הספירות (ללא הספירות כתר ודעת): חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. על פי המבואר בספר התניא (פרק ג'), החכמה והבינה הן ספירות השכל, ואילו חג"ת נהי"מ הן ספירות המידות.

החכמה היא אינטואיציה – נקודת הארה כעין ברק המבריק. נקודה שהיא למעשה פוטנציאל. חכמה = כח-מה – נקודה שהיא בכח, ויש באפשרותה לצאת אל הפועל. החכמה נקראת בקבלה אבא.

הבינה היא הוצאה לפועל של החכמה – התבוננות בנקודת החכמה והרחבתה והעמקתה לממדים – התפשטות והתרחבות החכמה. הבינה נקראת בקבלה אמא, כפי שאומר הפסוק: "כי אם לבינה תקרא" (משלי ב', ג).

האב והאם – החכמה והבינה, מולידות את המידות: **חסד** – אהבת ה', **גבורה** – יראת ה', וכו'²⁸. בספירות העליונות המידות עניינן השתלשלות מלמעלה למטה, וצורות

- 23 בראשית רבה, פרשה י"ט, ה. וכן זהר ח"א, דף לו, סוף ע"א; דף קצב, ע"א; זהר ח"ב, דף רסז, סוף ע"ב. וראה גם בראשית רבה, פרשה ט"ו, ז.
- 24 ולתקן מה שלא הצליחה חוה (זהר ח"א, דף עג, סוף ע"א).
- 25 חוה היא מלשון חויה ונח רוב אותיות נחש.
- 26 פרקי דרי אליעזר, פרק ל"ב; בראשית רבה, פרשה נ"ח, ה.
- 27 עיין תורה שלמה, בראשית, פרק כ"ג, אות קטנה ט"ז.

השגחה והנהגה בעולם, ההולכות ומשתלשלות עד ספירת המלכות שזו הספירה הנמוכה ביותר – העולם הזה הגשמי מתחת לעשרה טפחים.

א. שמחה ובינה

ההבדל בין מים ליין הוא שלמים אין טעם, וליין יש טעם. זהו גם ההבדל בין חכמה ובינה: חכמה היא הברקה אינטואיטיבית ללא טעם והבנה, והבינה היא הרחבת הנקודה והטעמתה. לכן, השמחה שקשורה ביין, היא התכונה הפנימית של הבינה. ולכן, כשאדם מתבונן ומשיג השגה שכלית הוא מתמלא שמחה. כשם שהבינה היא התפשטות והתרחבות ויציאה מגדירות – האדם נפתח, ואפילו במישור הפשוט המעשי – הוא מתחיל לרקוד ולמחוא כף. הקשר בין הבינה לשמחה מופיע גם בפסוקים: "וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם" (נחמיה ח', יב). כמו כן "אם הבנים שמחה" (תהלים קי"ג, ט) – כפי שהסברנו, שהבינה היא האמא של המידות²⁹.

ב. ענוה ומלכות

כד ברא קב"ה עלמא עבד לה לסיהרא ואוער לה נהוראה דהא לית ליה מגרמא כלום.

(זהר ח"א, דף קפא, ע"א)

"לית ליה מגרמא כלום" הוא עניין של ביטול וענוה, ותכונה זו מיוחסת ללבנה, שהיא סימן המלכות, כפי שאומרים בקידוש לבנה: "דוד מלך ישראל חי וקיים". דוד, הראש והראשון למלכי יהודה, מעיד על עצמו: "ואנכי תולעת ולא איש" (תהלים כ"ב, ז). הרמב"ם מביא את עניין השמחה הבאה מתוך שפלות, ומוכיח זאת מדוד המלך:

וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול, המכובד, העובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אמר "ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני" (שמואל ב', ו, כב). ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' שנאמר: "המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'" (שם, שם, מז).

(הלכות לולב, ח', טו)

להסביר עניין הענוה למלכות: בארבעה העולמות – אצילות, בריאה, יצירה, עשייה – האצילות הוא עולם האין, ועולמות בי"ע הם עולמות היש. בהשתלשלות העולמות המלכות דאצילות היא הספירה האחרונה באין לפני השתלשלותה לעולמות

28 בלשון הרמב"ם (הלכות יסודי התורה, א', ב): "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע את השם הגדול".

29 ועל דרך הרמז: "חכמה ודעת ושמחה" (קהלת ב', כו) על משקל חכמה בינה ודעת.

היש. בירידה לעולמות היש ישנו פרוד והתרחקות מה' אחד³⁰, על כן הרצון הטבעי הוא להישאר בעולם האין אצל השי"ת. אך השי"ת מתאווה שתהיה לו דירה בתחתונים דווקא (תניא, ראש פרק ל"ו), וצריכה להיות קבלת עול מלכותו וענוה, על מנת שתסכים הבריאה לרדת למטה.

שרה קשורה למלכות. שרה מלשון שררה שעניינה מלכות. וכמו כן שרה קשורה לבינה: הבינה היא אם הבנים - היא מולידה את שבע המידות. כידוע, אברהם הוא כנגד מידת החסד. יצחק הוא כנגד מידת הגבורה. ויעקב כנגד מידת התפארת. אם נמשיך כך שבע דורות נגיע למשה רבינו שהוא כנגד מידת המלכות. על משה נאמר: "והאיש משה ענו מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב, ג), והוא בעצמו אומר: "ונחנו מה" (שמות ט"ז, ז). אם נחבר את שנות חייה של שרה עם שנות חיי כל שבע הדורות נקבל 1156³¹ שזה 34². אם סכום מצטרף למספר בריבוע זה מראה על שלימות ועל קשר פנימי בין הדברים המסתכמים ובתוכם, וא"כ זה מראה על שלימות וקשר בין שרה ושבעת הדורות, כנגד הבינה ושבע המידות.

34 הוא בגימטריה דל. הדל בעפר מבטא את שיא הענווה והשפלות, וכפי שאומר דוד: "מקימי מעפר דל... אם הבנים שמחה" (תהילים קי"ג, ז-ט). הפרק מתאר את תקומתו של הדל מן העפר - שע"י ענוה מגיע לשמחה.

כשם שהסברנו בעולמות שיש צורך בענווה ע"מ לרדת למטה, כך גם בנפש האדם: הנשמה לא רוצה לרדת לגוף, ורק מצד הביטול שלה לרצון השי"ת, היא מסכימה לרדת לגוף. אך כל ירידתה היא לצורך עליה - להעלות ולברר את הגוף הגשמי, ובוה עצמו יש שמחה ותענוג, כי יש בזה חידוש שהגוף הגשמי עולה לקדושה, והחידוש גורם לשמחה, כדברי האדמו"ר הזקן:

וכמו התענוג והצחוק שלמטה שאינו אלא מאיזה שינוי והתחדשות, כמו למשל צפור המדברת וכדומה, שאין דרכה וטבעה לדבר. משא"כ מאדם המדבר אין מקבלים תענוג כלל לפי שדרכו בתמידות לדבר.

(תורה אור, דף כא, ג)

הזהר בהסבר הפסוק "כי תולת אהבה אני" אומר: "ר' יהודה אומר: זו אהבה שאוהבת הנשמה לגוף" (זהר ח"א, דף קכא, סוף ע"א). לכאורה תמוה איזו אהבה יש לנשמה עם הגוף הגשמי? יתורץ על פי מה שאמרנו שאהבה זו נובעת מענוה שסופה לבוא לידי שמחה. ואכן, כשם שנשמה וגוף עולים בגימטריה 22, כך גם ענוה ושמחה עולים 22, וכפי שהסברנו, זה מראה על שלימות וקשר פנימי.

גם אצל שרה ישנו עניין זה של ירידה לצורך עלייה. וכפי שאומר הזהר במאמר שהבאנו בתחילת הפרק: "אתת שרה ונחתת וסלקת ולא אתדבקת ביה, כד"א: יועל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו". כשם שהנשמה יורדת לגוף ומעלה אותו כך

30 ראה נפש החיים, שער ג', ראש פרק ד', ועוד.

31 127 (שרה: בראשית כ"ג, א) + 175 (אברהם: שם כ"ה, ז) + 180 (יצחק: שם לה, כח) + 147 (יעקב: שם מ"ז, כח) + 137 (לוי: שמות ו', טז) + 133 (קהת: שם, יח) + 137 (עמרם: שם, כ) + 120 (משה: דברים ל"ד, ז).

השמחה

שרה יורדת ("נחתת") למצרים ומעלה ("סלקת") אותם. היא יורדת דווקא למצרים כי מצרים היא סמל הגאווה – היפך הענווה, כפי שאומר פרעה: "לי יאורי ואני עשיתיני" (יחזקאל כ"ט, ג). (כך מסביר האדמו"ר הזקן (תורה אור, דף נז, ב) גם את העניין שמטהו של משה נהפך לנחש דווקא שהוא עניין הגאווה). ובעילוי זה יש חידוש גדול ומתוך החידוש נובעת השמחה.

עכשיו נבין גם מה כוונת הזהר "זכתה לחיין עילאין", ו"דילה הווי חיין" – שע"י ביטול העצמיות של שרה זכתה לשמחה שיש בזה הרגשה – שהחיים היו דילה – שלה במורגש, אלא שגם ההרגשה הזאת היתה בבחינת ביטול, כיוון שכל כולה נבעה מעוונה וביטול.

בעניין "דילה הווי חיין" אפשר להוסיף את דברי השפת אמת: "אדוני אבי זקני מו"ר ז"ל פירש על חודש אלול שהם לו ולא אנחנו קרי וכתוב במזמור לתודה³². ופי' הדבר הכל אחד, שכפי מה שלא אנחנו כן לו אנחנו. כי בגסות אין אני והוא יכולין לדור"³³.

5. יצחק

שרה משקיעה את מרצה בבנה יצחק³⁴. יצחק נקרא על שם הצחוק והשמחה. כמו כן יצחק הוא כנגד מידת הגבורה – מעיין המתגבר כמו השמחה, שעניינה התגברות החיים³⁵. וזהו סיום מאמר הזהר "זכתה לחיין עילאין לה ולבעלה ולבנהא בתראה" – יצחק הוא השמחה השלימה בתכלית שתהיה לעתיד לבוא. לעתיד לבוא יאמרו ליצחק "כי אתה אבינו" (שבת פט, ע"ב), שאז יתקיים הפסוק "אז ימלא שחוק פיננו" (תהלים קכ"ו, ב). וזוהי למעשה פעולתו של המשיח – אותיות ישמת. המשיח בא לתקן את חטא הנחש (נחש בגימטריה משיח) בצורה המושלמת.

ונזכה שבקרוב ממש תקוים ההבטחה "הקיצו ורננו שוכני עפר" (ישעיה כ"ו, יט) – מי שהם ענוים כעפר יקיצו ויתרוננו מעפרם, ועמהם יחד נלך לקבל פני משיח צדקנו, "ושמחת עולם על ראשם" (ישעיה ל"ה, י; שם נ"א, יא), תיכף ומייד ממש.

32 תהלים ק', ג: "הוא עשנו ולא (יולוי-קרי) אנחנו". יש להעיר שפסוק זה בהמשך ל"עבדו את ה' בשמחה".

33 שפת אמת, חודש אלול, תרל"ב.

34 טענתה כלפי אברהם "חמסי עליך" (בראשית ט"ז, ה). על שהתפלל רק על עצמו לזרע ולא עליה.

35 ניתן לראות זאת ממה שנאמר בישעיה: "סוגר כל בית מבוא" (ישעיה כ"ד, י) – שהוא עניין התכנסות והסתגרות, ומהתיאור בהמשך הפסוקים שם – שהוא היפך השמחה: "אבל תירוש אומללה גפן נאנחו כל שמחי לב" וכו'. ולעומת זאת ביצחק נאמר: "ויצחק בא מבוא" (בראשית כ"ד, סב), שהוא עניין השמחה והיציאה החוצה – פריצת המחסומים.